

4. Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності/ Закон України (ост. Редакція від 02.09.2008) // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> .

5. *Моторна І.І.* Основні напрями реформування соціально-трудових відносин в Україні/ Моторна І.І. // Економіка та підприємництво: [зб. наук. праць молодих учених та аспірантів]. — Вип. 11. — К. : КНЕУ, 2003. — С. 172—179.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2010 р.

УДК 331.522:338.24

Д. Є. Соколов, аспірант
Донецький національний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

АНОТАЦІЯ. У статті визначено сучасний стан проблем розвитку трудового потенціалу регіонів України в умовах фінансово-економічної кризи та запропоновані рекомендації щодо їх вирішення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Розвиток трудового потенціалу, чисельність населення, зайнятість, безробіття, фінансово-економічна криза.

АННОТАЦИЯ. В статье определено современное состояние проблем развития трудового потенциала регионов Украины в условиях финансово-экономического кризиса и предложены рекомендации относительно их решения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Развитие трудового потенциала, численность населения, занятость, безработица, финансово-экономический кризис.

ANNOTATION. In the article the modern state of problems of development of labour potential of regions of Ukraine is certain in the conditions of financially economic crisis and the recommendations in relation to their decision are offered.

KEY WORDS. Development of labour potential, quantity of population, employment, unemployment, financially economic crisis.

Процес соціально-економічних перетворень, який був викликаний трансформацією економіки України, вимагає підвищеної уваги до питань праці і, насамперед, до питань трудового потен-

ціалу. Це, у першу чергу, пов'язано з тим, що в Україні в період оволодіння навиками ринкового господарювання був значно порушений процес розвитку та відтворення трудового потенціалу суспільства. Трудовий потенціал, що є здатним до розвитку, перетворює людину в найважливіший ресурс виробництва.

Проблемам розвитку трудового потенціалу присвячені роботи таких учених, як О. Амоша, С. Бандур, І. Гнибіденко, О. Грішнова, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Злупко, А. Колот, Е. Лібанова, Н. Лук'янченко, В. Мікловда, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко, М. Пітюлич, С. Пирожков, В. Приймак, Л. Шаульська, Л. Шевчук та ін. Проте, незважаючи на масштабність і глибину наукових досліджень у цьому напрямі, проблеми ефективного розвитку трудового потенціалу залишаються невирішеними, також ці праці містять результати досліджень в умовах докризової економіки. Негативні явища і тенденції, що супроводжують процеси розвитку трудового потенціалу, вимагають перегляду окремих положень та підходів, адаптації їх до нових умов, що склалися та прогнозуються надалі.

Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану та визначення проблем розвитку трудового потенціалу регіонів України в умовах фінансово-економічної кризи та розробка рекомендацій щодо їх вирішення.

Трудовий потенціал є максимально можливою потенційною здатністю до праці індивіда, підприємства, регіону, країни. Для більш повної оцінки його стану необхідно провести аналіз за кількісно-якісними характеристиками, такими як: чисельність населення країни, демографічний стан, міграція, економічно активне населення, зайнятість, безробіття, економічно неактивне населення, здоров'я, освітній рівень та інші.

Кількісні зміни трудового потенціалу пов'язані, перш за все, зі скороченням загальної чисельності населення. За даними Держкомстату чисельність населення складала в 2008 р. — 46,1 млн осіб, а станом на 1 жовтня 2009 р. — 46 млн осіб. Упродовж січня—серпня 2009 р. чисельність населення зменшилася на 127,5 тис. осіб, або на 4,2 особи у розрахунку на 1000 жителів (табл. 1).

Порівняно з січнем—серпнем 2008 р. обсяг природного скорочення зменшився на 44,6 тис. осіб, або з 5,9 до 4,5 особи на 1000 жителів. Природне скорочення населення спостерігалось у 23 регіонах країни. Вперше за часи незалежності країни у деяких регіонах зареєстровано природний приріст населення: у м. Києві, Рівненській, Закарпатській та Волинській областях (відповідно 2428, 1272, 1212 і 399 осіб) [1].

Таблиця 1

**ДИНАМІКА КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ СТАНУ
ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У 2004—2008 рр. [1]**

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	Приріст (+), скорочення (–), %	
						2008/ 2000	2008/ 2007
Чисельність наявного насе- лення, млн осіб	47,3	46,9	46,6	46,4	46,1	– 5,73	– 0,65
Питома вага в загальній чисель- ності населення, %							
жінки	53,81	53,85	53,87	53,89	53,91	0,39	0,04
чоловіки	46,18	46,15	46,13	46,11	46,09	– 0,45	– 0,04
міське населення	67,7	68,0	68,12	68,29	68,45	1,71	0,23
сільське населення	32,3	32,0	31,88	31,71	31,55	– 3,52	– 0,50
Коефіцієнт смертності, ‰	16	16,6	16,2	16,4	16,3	5,84	– 0,61
Коефіцієнт дитячої смертнос- ті, ‰	9,5	10,0	9,8	11,0	10,4	– 12,61	– 5,45
Коефіцієнт народжуваності, ‰	9,0	9,0	9,8	10,2	11,0	41,03	7,84
Коефіцієнт міграції, ‰	– 7,6	4,6	0,3	0,3	0,3	– 111,11	0,00
Очікувана тривалість життя населення при народженні, років	68,2	67,9	68,1	68,3	68,3	0,59	0,00
Рівень економічної активнос- ті, %	62	62,2	62,2	62,6	63,3	0,16	1,12
Рівень зайнятості, %	56,7	57,7	57,9	58,7	59,3	6,27	1,02
Рівень безробіття, %	8,6	7,2	6,8	6,4	6,4	– 44,83	0,00
Навантаження на одне вільне робоче місце, осіб	6	5	5	4	10	– 41,18	150,00

Останніми роками помітно змінюється статева структура на-
селення: значно скорочується чисельність чоловіків. Дана тенден-
ція має постійний характер до зменшення: так, якщо у 1990 р. кі-
лькість чоловіків дорівнювала 66,9 % у загальній численності, то
вже в 2000 р. цей показник становив 46,3 %, в 2006 р. — 46,13 %,
а в 2008 р. — 46,09 %.

Не менший вплив на кількісний стан трудового потенціалу ма-
ють міграційні процеси. Якщо у 90-х р. та до 2004 р. механічний

приріст населення був від'ємним та коливався у межах від -7,6 ‰ в 2004 р. до -0,7 ‰ у 2002 р., то починаючи з 2005 р. він мав позитивне значення та дорівнював 4,6 ‰ у 2005 р. та 0,3 ‰ у 2008 р. За січень—вересень 2009 р. механічний приріст складав 0,3 ‰. У січні—серпні 2009 р., як і у відповідному періоді 2008 р., в Україні спостерігався міграційний приріст населення — 8,7 тис. осіб. Міграційний приріст відбувається у більшості регіонів країни, тільки у 9 областях зафіксовано міграційне скорочення [1].

Реалізація трудового потенціалу відбувається через процеси на ринку праці, зокрема зайнятість та економічну активність населення. Зайняті становлять вагомую частину економічно активного населення. Чисельність зайнятого населення віком 15—70 років у 2008 р., порівняно з 2007 р., збільшилась на 67,6 тис. осіб, або на 0,3 ‰ та становила 21,0 млн осіб, з яких особи працездатного віку склали 19,3 млн, або 91,8 ‰. Рівень зайнятості населення віком 15—70 років відповідно зріс за означений період у цілому по Україні з 58,7 ‰ до 59,3 ‰, а у населення працездатного віку з 66,7 ‰ до 67,3 ‰. (рис. 1). Зростання зайнятості відбулося як серед міського населення (з 56,8 ‰ до 58,2), так і серед мешканців сільської місцевості (з 60,5 ‰ до 61,8 ‰) [1].

Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15—70 років у 2008 р., порівняно з 2007 р., збільшилась на 7,5 тис. осіб, або на 0,5 ‰ та становила 1,4 млн осіб. Серед безробітних майже три чверті склали мешканці міської місцевості (1,0 млн осіб), решту — сільські жителі (397,6 тис. осіб). Загальне зростання кількості безробітного населення віком 15—70 років відбулося в основному за рахунок осіб працездатного віку (на 7,3 тис. осіб або на 0,5 ‰). Рівень безробіття населення віком 15—70 років (за методологією МОП) у 2008 р. у цілому по Україні не змінився та склав 6,4 ‰ економічно активного населення зазначеного віку [1]. Негативними соціально-економічними наслідками безробіття є неможливість реалізації та використання трудового потенціалу, скорочення можливостей його розвитку, дискваліфікація працівників, економічні втрати.

Динаміку якісних показників трудового потенціалу наведено у табл. 2. Якість трудового потенціалу передусім визначається станом здоров'я населення. Стан здоров'я населення України характеризується високими показниками захворюваності, інвалідності, смертності, погіршенням показників репродуктивного здоров'я та здоров'я новонароджених. Рівень захворюваності населення України є надто високим і дорівнює більше ніж сім вперше встановлених захворювань на 10 осіб у рік.

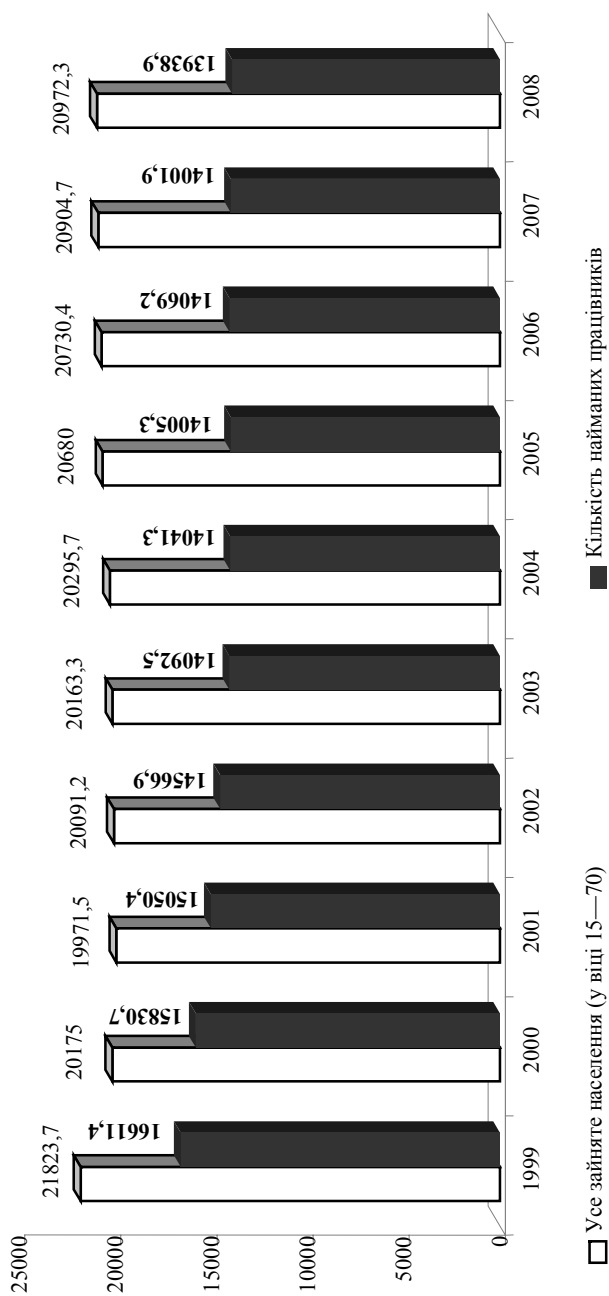

Рис. 1. Динаміка показників ринку праці в Україні за 1999–2008 рр. [1]

Таблиця 2

ДИНАМІКА ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	Приріст (+), скорочення (-), %	
						2008/ 2000	2008/ 2007
	2004	х	2006	х	х	2006/ 2000	2006/ 2005
Психофізіологічні характеристики							
Рівень захворюваності населення, вперше встановлених захворювань, тис.	68659	70138	69173	70814	70460		
Кількість працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, у % до штатних працівників	26,9	27,4	27,9	27,5	27,5	3,6	0
Кількість потерпілих від травматизму, на 1000 працюючих	1,9	1,8	1,7	1,6	1,4	- 1,2	- 0,2
Кількість загиблих від травматизму, пов'язаного з виробництвом, на 100 працюючих	0,089	0,084	0,083	0,093	0,081	- 0,014	- 0,012
Дуже поганий і поганий стан здоров'я, у % до опитаних	13,4	х	14,1	х	х	- 3,4	0,7
Захворюваність на хронічні хвороби, які потребують або не потребують медичного обслуговування, у % до опитаних	30,6	х	34	х	х	13	- 30,6

Закінчення табл. 2

Показники		2004	2005	2006	2007	2008	Приріст (+), скорочення (-), %	
		2004	x	2006	x	x	2008/ 2000	2008/ 2007
							2006/ 2000	2006/ 2005
Освітні характеристики								
Рівень освіти населення	повна вища	33,4	x	36,8	x	x	1,8	3,4
	незакінчена вища	6,8	x	7,7	x	x	1,7	0,9
	повна середня спеціальна	35,5	x	33,1	x	x	-2,9	-2,4
	середня загальна	19	x	18,8	x	x	-0,2	-0,2
% респондентів, які пройшли курс навчання за професією		86	x	87	x	x	6	1
% респондентів, які повністю або значною мірою використовують трудовий потенціал		72	x	54,2	x	x	-28,8	-17,8
Рівень комп'ютерної грамотності, у % до опитаних		45	x	51,2	x	x	20,2	6,2
Рівень підвищення кваліфікації, у % до штатних працівників		8,3	8,5	8,6	9,2	9,0	2,5	-0,2

Соціокультурні, ментальні характеристики, тип трудової поведінки населення								
% респондентів, для яких важливим є	Свобода	56	х	69,8	х	х	-16,2	13,8
	Рівність	38	х	62,0	х	х	-19	24
	дотримання прав людини	66	х	80,9	х	х	-10,1	14,9
	особиста незалежність	54	х	71,4	х	х	-17,6	17,4
	відповідальність	34	х	69,5	х	х	-18,5	35,5
% респондентів, яким притаманний тип поведінки	виконання законів	40	х	74,7	х	х	-13,3	34,7
	приспосовницький	30	х	36,6	х	х	6,6	6,6
	підприємливий	19	х	8,4	х	х	-8,6	-10,6
	протестний	4	х	1,6	х	х	-3,4	-2,4
	партнерський	47	х	21,4	х	х	-27,6	-25,6

* Курсивом позначено дані, отримані в ході вибіркового обстеження Держкомстату України «Базова захищеність населення України»; звичайним шрифтом — офіційні статистичні дані.

X — дані відсутні у зв'язку з тим, що в ці роки обстеження Держкомстату України «Базова захищеність населення України» не проводились

Наростання кризових явищ у вітчизняній економіці має безперечно негативний вплив на кількісно-якісні характеристики трудового потенціалу, на всі етапи його відтворювального циклу, зокрема на розвиток та формування. Світова фінансово-економічна криза яскраво проявила усі недоліки, притаманні ринковій економіці: нездатність забезпечувати конкурентне середовище, невідворотність безробіття, виникнення значного рівня диференціації населення за рівнем доходів, руйнівний вплив на навколишнє середовище. За умов гальмування розвитку національної економіки і неузгодженості відносин гілок влади та органів управління, вплив кризи суттєво підсилюється і має руйнівний характер в усіх областях життєдіяльності, зокрема й в сфері розвитку трудового потенціалу, що, безумовно, загрожуює національній безпеці держави.

У першу чергу, кризові явища в економіці вплинули на реалізацію, використання та розвиток трудового потенціалу, в тому числі обумовили погіршення наступних показників, що характеризують стан трудового потенціалу: рівень безробіття і зайнятості, рівень доходів населення, вартість робочої сили, зокрема рівень заробітної плати, умови використання робочої сили тощо.

Вплив незадовільних соціально-економічних умов на демографічні показники сьогодні неможливо чітко виокремити, оскільки наслідки кризи відібуваються з певним лагом часу. Негативний вплив кризових явищ, перш за все, обумовить зниження показників народжуваності, погіршення стану здоров'я, а відповідно і скорочення кількісного обсягу трудового потенціалу країни.

Аналіз зміни основних показників, що характеризують кількісно-якісний стан трудового потенціалу в умовах кризи (у I півріччі 2009 р. порівняно з I півріччям 2008 р.) [1]:

- зниження рівня зайнятості населення у віці 15—70 років з 59,6 % до 57,7 %;

- збільшення серед економічно активного населення працездатного віку: рівня безробіття населення (за методологією МОП) з 6,8 % до 9,9 %; рівня зареєстрованого безробіття з 3,0 % до 4,1 %;

- скорочення кількості вільних робочих місць на 63,2 %;

- зростання серед безробітних (за методологією МОП) частки вивільнених з економічних причин з 29,3 % до 48,6 %;

- зниження рівня працевлаштування незайнятого населення за допомогою державної служби зайнятості з 41,0 % до 25,7 %;

- скорочення рівня прийому робочої сили з 14,3 % до 10,8 % середньооблікової кількості штатних працівників;

- збільшення рівня прихованого безробіття: у декілька разів зростання кількості працівників, які з ініціативи адміністрації:

переведені на скорочений графік роботи; знаходились в адміністративних відпустках;

— зменшення реальної заробітної плати на 10,1 %;

— збільшення більш ніж у 2 рази суми боргу з виплати заробітної плати та кількості працівників, які вчасно її не отримали.

Отже, в Україні накопичено значні проблеми, які перешкоджають розвитку трудового потенціалу. Вони обумовлені демографічною кризою, фінансово-економічною кризою, економічною нестабільністю, наявністю небезпек для здоров'я населення, низьким рівнем та якістю життя тощо. Усе це в комплексі спричиняє втрати трудового потенціалу. Проведений аналіз кількісно-якісного стану трудового потенціалу, визначення загроз та причин його руйнування дає комплексну оцінку проблем розвитку трудового потенціалу в державі, надає можливість визначити всебічні витоки негативних та позитивних сторін державного управління розвитком трудового потенціалу.

Підтримка реалізації чинних програм розвитку трудового потенціалу має ґрунтуватися на удосконаленні фінансового забезпечення, для цього необхідним є: розробка фінансового механізму підвищення зацікавленості інвестування в людський капітал; спрямування бюджетних коштів на реалізацію концепцій, стратегій, програм соціально-трудової спрямованості; підвищення рівня фінансування інноваційного розвитку економіки та науково-технічного прогресу, розвитку інтелектуального потенціалу суспільства. Також необхідним є поліпшення адміністративно-організаційного забезпечення, а саме: удосконалення державного стратегічного соціально-економічного планування, забезпечення створення обґрунтованих довгострокових та поточних завдань розвитку трудового потенціалу; підвищення контролю держави за дотриманням вимог трудового законодавства, впровадження системи затребування відповідальності за його порушення в підприємницькій сфері.

Література

1. Офіційні дані Державного комітету статистики України / Режим доступу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

2. Регіональні проблеми формування трудового потенціалу і шляхи їх вирішення / Н.Д. Лук'янченко, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська, Л.Л. Шамільова та ін. — МОН України. Донецький національний ун-т; НАН України. Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2004. — 340 с.

3. *Шаульська Л. В.* Умови розвитку трудового потенціалу / Л.В. Шаульська // *Економіст*. — 2005. — № 7. — С. 58—61.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2010 р.